

▣ Mobilnost pri agentno usmerjenem razvoju programske opreme

Bogdan Kronovšek, Dejan Lavbič, Marjan Krisper
 Bogdan.Kronovsek@guest.arnes.si, {Dejan.Lavbic, Marjan.Krisper}@fri.uni-lj.si

POVZETEK

Paradigma mobilnosti programske kode in inteligentnih agentov sta se združili pri mobilnih agentih. Mobilni agenti so aktivne entitete, ki se selijo iz enega izvajalnega okolja v drugega, pri tem pa srečujejo druge agente, uporabljajo storitve in vire, ki so tam na voljo, medtem ko za poslovnega uporabnika izvršujejo določeno nalogo. Zaenkrat so še vedno bolj v domeni raziskovalnih krogov, kljub temu pa so obeti uporabe tega pristopa pri razvoju programske opreme veliki. Z razvojem kvalitetnih in zanesljivih platform, ki omogočajo implementacijo mobilnih agentov, se je zanimanje zanje zelo povečalo. Njihova uporabnost in prednosti pa se izkažejo predvsem pri večjih omrežnih sistemih in internetu. Primer implementacije mobilnega agenta, ki ga prispevek predstavlja, je s področja poslovnega obveščanja, združuje pa koncept mobilnih agentov in koncept mobilnega uporabnika.

ABSTRACT

MOBILITY IN AGENT ORIENTED SOFTWARE ENGINEERING

Mobility of program code and intelligent agents has merged in paradigm of mobile agents. Mobile agents are active entities traversing between several containers while cooperating with other agents, using their services and resources. They work on behalf of business user and execute demanded tasks. While still mainly used in research environments they introduce feasible approaches with high expectations in software development. The interest for mobile agents has been growing rapidly as more and more execution platforms became available. Their applicability and advantages can be used especially in the field of network systems and internet. The article presents a prototype of mobile agents from the domain of business intelligence. The study conducted combines the mobile agent's concept and mobile user.

1 UVOD

V zadnjih nekaj letih je agentno usmerjeni razvoj programske opreme deležen posebne pozornosti, saj ga nekateri priznavajo za naslednjo stopnjo v evoluciji razvoja programske opreme. Večagentni sistemi so sestavljeni iz več med seboj sodelujočih entitet, imenovanih agenti. Njihove glavne lastnosti in odlike so avtonomnost (delovanje brez neposredne pomoči uporabnika), reaktivnost (odzivanje na spremembe okolja), proaktivnost (prevzem pobude v primernem trenutku) in družbenost (sposobnost interakcije z drugimi agenti ali uporabniki). Poleg teh imajo nekateri tudi sposobnost mobilnosti oziroma selitve po omrežju. Paradigma mobilnosti je postala z razvojem migracije procesov, oddaljenega preračunavanja, porazdeljenih objektov in porazdeljenega procesiranja zelo zanimiva in uporabna.

Mobilni agenti so programi, ki s seboj selijo izvajalno kodo, izvajalno stanje in vse druge podatke, potrebne za njihovo avtonomno delovanje [18, 21]. Njihove prednosti so predvsem robustnost, zmanjševanje porabe lokalnih virov in zniževanje omrežnega prometa. Glede na lastnosti agentov in ob upoštevanju dejstva, da zahtevamo ljudje v razvijajoči

se informacijski družbi hiter, zanesljiv, poceni ter prijazen in fleksibilen dostop do različnih informacij, so postali mobilni agenti in večagentni sistemi na sploh zelo primerni za nudenje različnih storitev in osebne asistente uporabnikom. Seveda je za približanje in širše sprejetje agentov kot človekovih osebnih asistentov ključna njihova implementacija na mobilnih napravah, ki jih najpogosteje uporabljamo. Za razširitev agentov na področje mobilnih naprav je potrebno splošno razširjeno ogrodje, ki omogoča njihovo izvajanje na performančno šibkejših napravah. Ta problem so razvijalci platforme JADE (Java Agent Development Environment), ki je namenjena razvoju in implementaciji večagentnih sistemov, rešili z dodatkom LEAP (Lightweight Extensible Agent Platform), ki omogoča implementacijo agentov na različnih mobilnih napravah [6, 16].

Mobilni agent za poslovno obveščanje, ki ga predstavljamo v prispevku, je namenjen podpori odločanja dinamičnega poslovnega uporabnika. Cilj tega mobilnega agenta je uporabniku z izkoriščanjem prednosti,

ki jih nudijo mobilni agenti, omogočiti čimbolj ekono- mično in za celoten sistem nemoteče pridobiti po- datke o novih izdelkih. Primer mobilnega agenta združuje koncept inteligentnih agentov, mobilnih agentov in platforme JADE-LEAP, ki omogoča izva- janje agentov tudi na lahkah oz. mobilnih napravah.

Prispevek v drugem razdelku na kratko predstavi področje agentov in večagentnih sistemov, v tretjem je podrobno predstavljena posebna vrsta agentov, ki so zmožni seljenja na različne lokacije. Četrty razdelek opisuje primer mobilnega agenta za poslovno obve- ščanje. Na koncu sledi še sklep in nadaljnje smernice za razvoj na področju mobilnih agentov.

2 AGENTI IN VEČAGENTNI SISTEMI

2.1 Kaj je agent

Na področju informacijskih tehnologij ne obstaja stan- dardizirana opredelitev pojma agent, saj ima zaradi široke uporabe v številnih krogih zelo različen pomen. Jasno je, da je agent nekaj več kot samo program, toda kje ležijo meje, še ni povsem jasno. Ker se agenti upo- rabljajo na številnih področjih in v raznovrstne na- mene, se je pojavilo več opredelitev, med katerimi so nekatere preveč ohlapne, druge pa – predvsem s predpisovanjem tehnik umetne inteligence – preveč podrobne. Kljub različnim pogledom na agente, nji- hove lastnosti, področja delovanja in inteligenco je opredelitev, ki jo je podal M. Wooldridge [25] še naj- bolj primerna in uporabljana: »Agent je računalniški sistem, nameščen v določeno okolje, v katerem av- tonomno deluje, da bi dosegel načrtovane cilje.«

S podrobnim pregledom literature s tega področja lahko ugotovimo, da se pojavljata dve rabi izraza agent – šibka in močna notacija. Šibka predstavlja najmanjšo množico lastnosti, s katerimi se strinja velika večina raziskovalcev, medtem ko je močnejša bolj polemična in še predmet aktivnih raziskav.

Šibka notacija označuje agenta kot programski sistem z naslednjimi lastnostmi:

- **Avtonomnost:** agent je zmožen delovanja brez neposrednega posredovanja uporabnika ali drugih agentov. To pomeni, da je samostojen, ima nadzor nad svojimi akcijami in notranjim stanjem, kar pomeni, da se sam odloči, ali se bo odzval in izpol- nil zahteve drugih agentov ali ne [24].
- **Družbenost:** sposobnost interakcije agenta z dru- gimi agenti ali uporabniki za doseg svojih ciljev oziroma pomoči pri doseganju ciljev drugih agen- tov. Komuniciranje, sodelovanje in pogajanje

agentov po navadi poteka prek skupnega komuni- kacijskega jezika [2, 8].

- **Reaktivnost:** sposobnost agenta, da zaznava svoje okolje (uporabnik prek grafičnega vmesnika, mno- žica drugih agentov, internet ali pa kombinacija vse- ga tega) in se na njegove spremembe primerno odzove z namenom, da doseže načrtovane cilje.
- **Proaktivnost:** ciljno usmerjeno delovanje agenta, pri katerem je tudi sam sposoben prevzeti pobudo, če je to potrebno.

Močnejša notacija je razširitev šibkejše, ki agentom pripisuje bolj človeške lastnosti, kot so znanje, pre- pričanje, namen, dolžnost [22]. Nekateri raziskovalci s področja umetne inteligence [3] so šli še dlje in raz- mišljajo o čustvenih agentih. Poudariti je treba, da to ni le brezciljni antropomorfizem in da obstaja veliko argumentov za razvoj agentov s človeku podobnimi miselnimi stanji. Še posebno na področju vmesnikov med človeškim uporabnikom in računalnikom je ve- liko zanimanje za razvoj agentov s človeškimi last- nostmi in morebitno vizualizacijo oziroma uporabo animiranih obrazov.

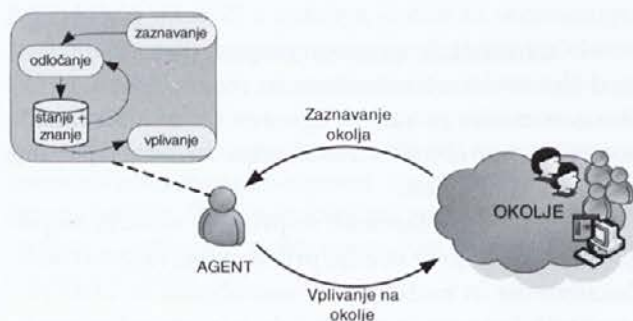
Poleg naštetih lastnosti se pri šibki notaciji najpo- gosteje omenjajo še učenje/prilagajanje, kognitivnost, fleksibilnost in mobilnost. Pomembnost in vrsta po- sameznih lastnosti je seveda zelo odvisna od perspek- tive, področja in namena uporabe agenta, kljub temu pa za večino strokovnjakov predstavlja ta seznam tis- to, kar naj bi vplivalo na opredelitev agenta. V okvi- ru že naštetih lastnosti, kvalitet in taksonomij se v šir- šem pogledu na predstavitev inteligence v agentih srečamo z dvema posebnima vrstama inteligentnih agentov – reaktivnimi in kognitivnimi.

Reaktivni agenti so preprosti agenti, ki zaznavajo svoje okolje in v njem delujejo, sami po sebi pa niso »inteligentni«. Njihove naloge in sposobnosti so ome- jene zgolj na zaznavanje okolja in odzivanje na spre- membe, saj nimajo simbolične predstavitve okolja, znanj, prepričanj in drugih mehanizmov umetne in- teligence. Njihova inteligenca se kaže predvsem v združevanju v večje skupine ali večagentne sisteme (razdelek 2.2), kjer je inteligenca porazdeljena med posamezne reaktivne agente, ki zaznavajo in deluje- jo na okolje, ter druge agente, navzven pa delujejo kot nekakšen globalni inteligentni sistem.

Kognitivni agenti so za razliko od reaktivnih »in- teligentnejši«, saj so sposobni planiranja svojega načina delovanja, zapomnjenja že izvedene akcije in pogajanj z drugimi agenti. Ti agenti vsebujejo tudi

dodaten simbolični nivo, v katerem so predstavljeni miselni pojmi, kot so znanje, namen, prepričanje in zadolžitve, to je način, kjer prenesemo človeško inteligenco in perspektivo sveta v večagentne sisteme [14, 22]. Zaradi narave teh agentov oziroma njihovega inteligentnega delovanja se v okviru večagentnih sistemov navadno pojavljajo v manjšem številu.

Agent vedno deluje v svojem okolju, ki ga zaznava, in glede na svoje trenutno stanje ter zaznave izvede akcijo, s katero vpliva na okolje z namenom, da doseže cilje (slika 1). Pri cikličnem delovanju *zaznavanje okolja-odločanje-vplivanje na okolje* je ključnega pomena izbrati pravo akcijo med vsemi, ki so mu na voljo, da bo z njo vplival na okolje in tako čim lažje izvedel svojo trenutno nalogo in dosegel cilj.

Slika 1: Agent in njegovo okolje

Okolja so lahko zelo različna, zato je od njihovih lastnosti v določeni meri odvisno tudi delovanje agenta. Russel in Norvig [20] sta predlagala naslednjo opredelitev oziroma lastnosti okolja:

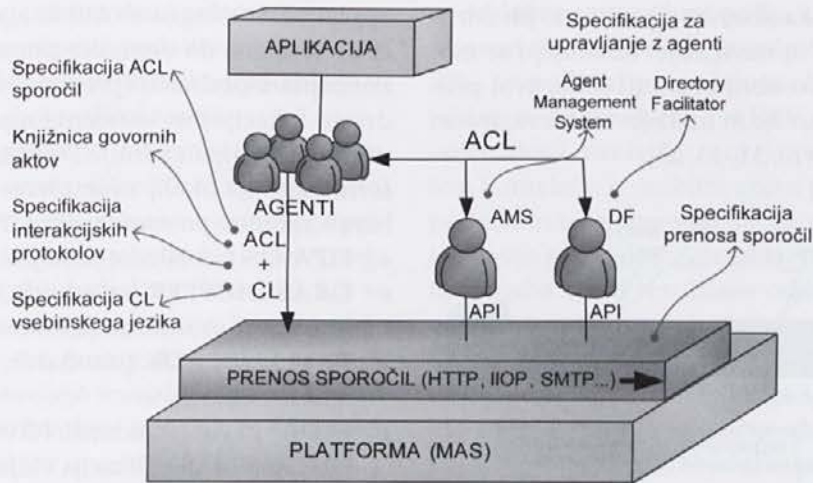
- **Dostopno – nedostopno:** če je agentovo okolje dostopno, lahko agent pridobi popolne in natančne informacije o celotnem okolju, v nasprotnem primeru je okolje nedostopno (večina resničnih okolij, na primer internet).
- **Deterministično – nedeterministično:** deterministično okolje je popolnoma predvidljivo, saj je njegovo naslednje stanje v celoti določeno s trenutnim stanjem in akcijo, ki jo agent izvede.
- **Dinamično – statično:** dinamično okolje se lahko med agentovim načrtovanjem akcije spreminja, zato ga mora agent nenehno preverjati, npr. internet. Pri statičnem okolju pa je vsaka sprememba odvisna le od agentovih akcij.
- **Diskretno – zvezno:** diskretno okolje ima točno določeno in končno število možnih akcij in stanj, npr. šah. Zvezno okolje nima teh omejitev.

2.2 Večagentni sistemi

Podobno kot človek, ki je družbeno bitje, tudi agent ne more obstajati in delovati sam zase, brez interakcije z drugimi agenti in uporabniki. Že pri definiciji agenta igra družbenost (gl. 2.1) pomembno vlogo, ki je z razširjanjem tehnologije večagentnih sistemov (MAS – Multi-Agent Systems) postala še pomembnejša. Ko govorimo o večagentnih sistemih, moramo upoštevati tudi problematiko organizacije agentov in dinamiko sistema. Večagentni sistem je vsak računalniški sistem, sestavljen iz več agentov, ki ima naslednje značilnosti: vsak agent ima nepopolne informacije ali sposobnosti za reševanje problema in omejen pogled na sistem; sistem nima globalnega nadzora, podatki so porazdeljeni, procesiranje pa je asinhrono [24]. Ker so agenti avtonomne entitete, ki imajo vsaka svoje cilje, se velikokrat zgodi, da so ti cilji konfliktni. Za uspešno delovanje večagentnega sistema morajo biti agenti sposobni medsebojne interakcije, kar pomeni, da so sposobni sodelovati drug z drugim ter koordinacije in pogajanj v primeru konfliktnih interesov. Zato je MAS tudi sistem, v katerem agenti med seboj sodelujejo, največkrat z izmenjavo sporočil po izbrani infrastrukturi računalniškega omrežja [24, 25]. Seveda pa mora za dobro delovanje MAS sistema skrbeti nekdo, ki predstavlja avtoriteto in upravlja s celotnim sistemom, kot sta agenta AMS in DF (gl. 4.1).

Zaradi vse večjega povezovanja različnih večagentnih sistemov se je pojavila potreba po združljivosti ter uvedbi norm in standardov na tem področju in potreba po centralni organizaciji, ki bi določala in skrbela za standarde.

FIPA (The Foundation for Intelligent Physical Agents) je organizacija, ki skrbi za standarde na področju agentnih in večagentnih tehnologij, ukvarja se z združljivostjo s standardi drugih tehnologij [9]. Ustanovljena je bila leta 1996, od junija 2005 je članica IEEE Computer Society in je edino resnejše združenje, ki se ukvarja s standardi na tem področju. Definirali so že več poglavitnih specifikacij agentov, med njimi tudi standard za jezik komunikacije agentov FIPA ACL (FIPA Agent Communication Language). Njena osrednja področja raziskovanja so upravljanje z življenjskim ciklom agenta, prenos sporočil, struktura sporočil, interakcijski protokoli, ontologije in varnost [26]. Standardi in specifikacije določajo predvsem pravila, logiko in smernice pri razvoju platform ter agentov in so z vidika programskih jezikov in platform popolnoma neodvisni. Razvijalec mora za razvoj

Slika 2: FIPA kompatibilna platforma večagentnega sistema [9]

in implementacijo agentov tako poznati predvsem logiko MAS sistemov, strukturo standardnih sporočil, ontologij ter protokolov in katerega od programskih jezikov, ki jih podpira razvojno orodje oziroma platforma, ki ima implementirane FIPA standarde v jedru in svojih knjižnicah (Slika 2).

Komunikacija predstavlja bistveno interakcijo med agenti v MAS. Z intenzivno medsebojno izmenjavo informacij lahko agenti bolje spoznavajo svet okoli sebe in agente s katerimi lahko sodelujejo pri doseganju lastnih ali pa skupnih ciljev. Omeniti je treba pomembno teorijo na področju komunikacije med agenti – teorijo govornih aktov, po kateri lahko izjavo primerjamo z izvajanjem akcij: če delovati pomeni spreminjati stanje določene stvari, je govoriti podobno spreminjanju miselnega stanja sogovornika [12]. Ta teorija je imela velik vpliv na številne jezike komunikacije, razvite za področje MAS, saj predstavlja tri glavne zahteve:

- opredelitev taksonomije različnih govornih aktov,
- definirati formalno izrazoslovje,
- upravljanje z govornimi akti ter preučiti povezavo med posameznimi govornimi akti in njihovo semantiko.

Zaradi potrebe po standardizaciji komunikacije med agenti so bili razviti komunikacijski jeziki ACL. Njihov namen je poenostaviti komunikacijo, učinkovito opisati komunikacijske akte tako s semantičnega kot tudi s sintaktičnega vidika ter zagotoviti preprosto izmenjavo znanja in drugih miselnih pojmov. Da se

lahko agenti med seboj uspešno sporazumevajo, vsebuje ACL naslednje vidike (tabela 1):

- **sintaksa** določa, kako bodo simboli jezika strukturirani;
- **pragmatika** določa uporabo in interpretacijo simbolov;
- **ontologija** določa skupni slovar besed, s katerim bo predstavljena vsebina jezika.

Pred ustanovitvijo organizacije FIPA in standardizacije jezika FIPA-ACL je bil edini poskus standardizacije jezik KQML, ki se je kasneje razvil v več med seboj nezdržljivih različic; niti FIPA-ACL niti KQML ne določata implementacije, ki bi vnaprej predpisovala programski jezik ali računalniško okolje. Edina zahteva je, da mora biti implementacija skladna s specifikacijami jezika.

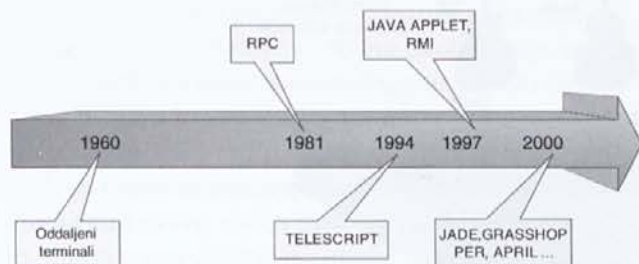
3 MOBILNOST IN MOBILNI AGENTI

Eden od načinov delitve agentov je delitev po lastnostih oziroma po dejavnosti (npr. filtrirni, posredovalni, nakupovalni agenti, osebni pomočniki). Znotraj

Tabela 1: Primer FIPA-ACL sporočila

```
(inform
  :sender      agent1
  :reciver     agent2
  :content     (cena izdelek2 230)
  :language    sl
  :ontology    hpl-auction
)
```

te delitve obstaja velika skupina agentov, ki jih združuje lastnost seljenja in navigacije. Imenujejo se **mobilni agenti**, ki so sposobni prenesti sebe, svoj program in stanje čez omrežje in nadaljevati z izvajanjem na oddaljeni lokaciji [10, 11, 13, 23].

Slika 3: Časovni pregled koncepta mobilnosti

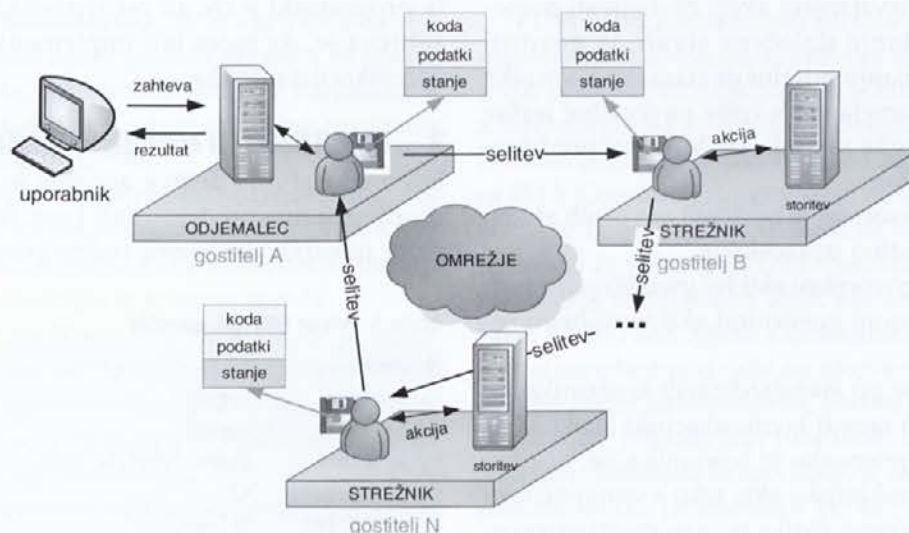
Koncept mobilne kode oziroma programa ni nov, saj njegovi zametki segajo v leto 1960 (slika 3), ko so za vnos programov v centralni računalnik uporabljali oddaljene terminale [10]. Največji premik na tem področju je leta 1994 naredilo podjetje General Magic, ko je predstavilo idejo mobilnega agenta in razvilo skriptni jezik Telescript, ki naj bi uresničil vizijo mobilnega agenta [24]. Z razvojem interneta in programskega jezika Java je zanimanje za pionirski Telescript počasi zbledelo. Internetni brskalniki so s podporo Java virtualnega stroja omogočili prenos in izvajanje majhnih programov na daljavo, imenovanih applet (angl.

applet). Tehnologija mobilnih agentov je napredovala do te mere, da omogoča popolno implementacijo koncepta mobilnosti (prenos programa in stanja na drugo lokacijo) in koncepta agenta (avtonomnost, učenje, inteligenca itd.). Trenutno obstaja več platform oziroma okolij za implementacijo MAS in mobilnih agentov po standardih FIPA [7]:

- FIPA-OS (mobilnost je še prototip),
- GRASSHOPPER (standardi: MASSIF, FIPA; šibka mobilnost in simulacija močne mobilnosti),
- TRYLLIAN ADK (standardi: FIPA, SOAP; močna mobilnost),
- JADE / LEAP (standardi: FIPA; močna mobilnost).

Običajna MAS aplikacija vključuje več agentov, ki komunicirajo in sodelujejo med seboj. Aplikacije mobilnih agentov dodatno vsebujejo število izvajalnih okolij oziroma oddaljenih lokacij, ki omogočajo agentom njihovo izvajanje in nudijo določene storitve ter vire (slika 4). Ta izvajalna okolja predstavljajo logične lokacije, ki se lahko nahajajo na istem računalniku ali pa so dejansko razpršene po oddaljenih med seboj povezanih računalnikih. Dejstvo, kjer se neka lokacija dejansko nahaja, je za delovanje agenta popolnoma nepomembno.

V tem kontekstu so mobilni agenti aktivne entitete, ki se selijo iz enega sistema na drugega, pri tem pa srečujejo druge agente, uporabljajo storitve in vire, ki so tam na voljo, medtem ko za poslovnega uporabnika oz. naročnika storitve izvršujejo določeno nalogo.

Slika 4: Primer sistema mobilnih agentov

Na drugi strani pa viri predstavljajo neavtonomne entitete, kot so datoteke, objekti, podatkovne baze, programi in zunanje aplikacije, ki jih lahko uporabljajo in souporabljajo med seboj različni agenti.

Sistem mobilnih agentov je programska komponenta, ki deluje kot neke vrste pristanišče in agentom nudi lokalne vire. Zadolžen je za izvajanje agentovega programa ali kode v zaščitenem okolju [19]. Poleg tega mora agentom omogočiti tudi druge lastnosti, kot so robustnost, varnost in druge operacije, ki omogočajo komunikacijo, seljenje in dostop do lokalnih virov. V tem kontekstu predstavljajo izvajalni prostori logične lokacije, kjer se agenti izvajajo, srečujejo in komunicirajo z drugimi agenti ter uporabljajo lokalne vire. V splošnem so agenti, sistemi, lokacije in viri identificirani z unikatnimi imeni ali elektronskimi naslovi. Eden ali več sistemov mobilnih agentov lahko obstaja v vozlišču, ki predstavlja strojno infrastrukturo, na kateri se izvajajo tako sistem mobilnih agentov kot tudi agenti sami. Tipični predstavnik vozlišča je osebni računalnik; nekateri sistemi, kot je npr. JADE-LEAP, pa omogočajo implementacijo vozlišč celo na prenosnih napravah, kot so dlančniki in mobilni telefoni.

3.1 Prednosti mobilnih agentov

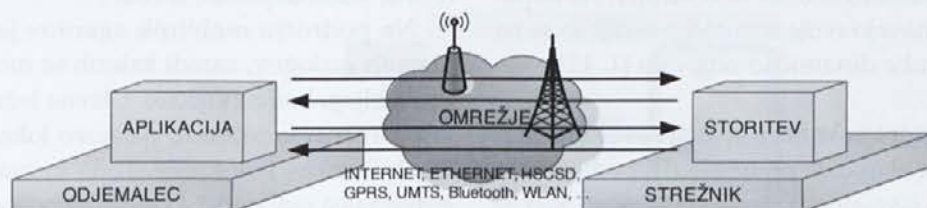
Paradigma mobilnih agentov se je razvila iz paradigme odjemalca-strežnik (angl. Client-server, slika 5) in paradigme oddaljenega preračunavanja (angl. Remote Evaluation – REV) [11]. Porazdeljene aplikacije so tradicionalno temeljile na paradigmi odjemalca-strežnik, pri kateri odjemalec in strežnik vzpostavita komunikacijo s pomočjo sporočil ali z oddaljenim klicem procedure (angl. Remote Procedure Call – RPC). Ta komunikacijska oblika je sinhrona, to pomeni, da se odjemalec, ko pošlje zahtevo strežniku, postavi na čakanje, dokler ne dobi odgovora. V primeru izpada omrežja ali v primeru, da strežnik ne odgovori, bo odjemalec čakal neskončno dolgo.

V začetku devetdesetih je bila predlagana alternativa REV-u. Pri tej paradigmi odjemalec namesto kli-

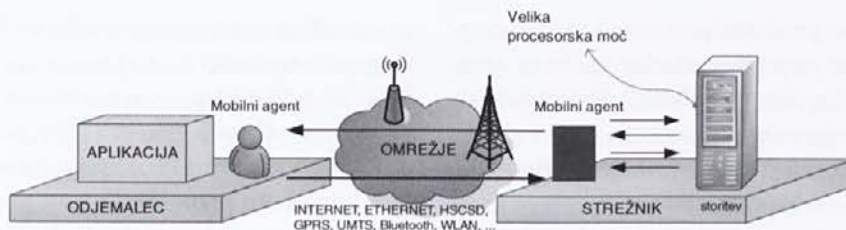
ca oddaljene procedure pošlje kodo svoje procedure in prosi strežnik, da jo izvede ter vrne rezultat. Pri RPC se podatki prenašajo v obe smeri med strežnikom in odjemalcem, pri REV pa se koda pošlje od odjemalca k strežniku, vrnejo pa se samo podatki. V tem kontekstu je mobilni agent program (ovita koda, podatki in izvajalna vsebina ali stanje), ki ga odjemalec pošlje strežniku. Za razliko od REV in RPC agentu ni treba vrniti rezultatov odjemalcu, lahko se celo preseli na neki drugi strežnik, pošlje informacijo odjemalcu ali pa se celo preseli k njemu, če je to primerno oz. potrebno. Na mobilnega agenta lahko gledamo kot zadnjo stopnjo evolucije abstrakcije mobilnosti, kot so mobilna koda, objekti in procesi [16, 23]. Preneseno stanje kode, kot je aplet, vsebuje samo kodo, stanje mobilnega objekta vsebuje kodo in podatke, stanje mobilnega procesa pa dodatno vsebuje še stanje izvajalne niti. Stanje mobilnega agenta zajema njegovo kodo, podatke, izvajalno nit in pooblastilo svojega lastnika. Glede na vzorce selitve se mobilni agenti razlikujejo od apletov (preneseni s strežnika na odjemalca) in servletov (preneseni z odjemalca na strežnik) v tem, da lahko opravijo več skokov oziroma selitev, se odcepijo od odjemalca in delujejo avtonomno. Mobilni agenti avtonomno obiskujejo različne lokacije brez interakcij s svojo domačo oziroma izvorno lokacijo [15, 27].

V primerjavi z drugimi pristopi porazdeljenih sistemov ima paradigma mobilnih agentov več prednosti [5, 10, 11, 13, 23] (slika 6):

- **Zmanjšanje stroškov komunikacije.** S povečanjem prometa pri podatkovnih komunikacijah je samo še vprašanje časa, kdaj bo treba plačevati promet glede na preneseno količino. Z uporabo mobilnih agentov se zmanjšajo količina prenesenih podatkov in stroški komunikacije.
- **Zmanjšana oziroma uravnotežena poraba lokalnih sredstev.** Zmožnost procesiranja informacij na lokalnih računalnikih je omejena, zato uporaba mobilnih agentov pozitivno vpliva na porabo lokalnih

Slika 5: Klasična aplikacija odjemalec-strežnik

Slika 6: Izvajanje računsko zahtevnih nalog na oddaljenem in procesorsko močnejšem računalniku

virov in jih v večjih sistemih celo uravnoteži. Gre za porazdeljeno procesiranje ali pa procesiranje na lokaciji z veliko procesorsko močjo.

- **Razbremenitev računalniških omrežij.** Ker mobilni agenti komunicirajo z oddaljenimi strežniki lokalno, se zaradi tega zmanjša količina prenesenih podatkov po omrežju.
- **Asinhrono izvajanje.** Mobilni agenti lahko izvajajo zadane naloge tudi takrat, ko uporabnik ni priključen na omrežje.
- **Dinamično prilagajanje na spremembe.** Mobilni agenti lahko komunicirajo s svojim okoljem in pridobivajo informacije, na podlagi katerih potem sprejemajo odločitve.
- **Robustnost in odpornost na izpade.** V primeru izpada komunikacije lahko agent počaka na oddaljeni lokaciji do ponovne vzpostavitve. Zaradi mobilnosti lahko shranijo svoje stanje in v primeru sesutja sistema shranijo svoje stanje na lokalni disk in po vnovični vzpostavitvi nadaljujejo z izvajanjem.

Mobilni agenti se izkažejo kot zelo inovativen pristop pri različnih problemskih domenah, kot so elektronske trgovine, porazdeljeno pridobivanje informacij, upravljanje z delovnim tokom in sodelovanje, osebni pomočniki, oddaljeni nadzor in nastavitve raznih naprav, sodobne telekomunikacijske storitve itd. Te aplikacije jasno kažejo na prednosti uporabe mobilnih agentov, saj zmanjšujejo obremenjenost omrežja in premagujejo njegovo latentnost, se izvajajo avtonomno in asinhrono, so neobčutljivi na napake in izpade, zaznavajo svoje izvajalsko okolje in se na njegove spremembe dinamično odzivajo [1, 12].

3.2 Mobilnost programske kode in izvajalnega stanja

Mobilnost agenta vključuje prenos kode, podatkov in po možnosti tudi izvajalnega stanja na lokacijo, kjer se nahajajo drugi agenti ali viri, ki jih agent želi uporabljati.

Z vidika izvajalnega stanja obstajata dva pristopa:

- **Močna mobilnost** (ali s popolnim stanjem). V tem primeru ima sistem mobilnih agentov zmožnost, da dovoli prenos tako kode kot tudi agentovega izvajalnega stanja na drugo lokacijo. Agent lahko vsebuje selitveni ukaz kjerkoli v kodi, brez posebne zahteve za obnovo stanja. Pri izvedbi ukaza za seljenje se agentovo trenutno stanje in koda prenese na ciljno lokacijo. Po prihodu agent nadaljuje z izvajanjem ukaza, ki sledi selitvenemu.
- **Šibka mobilnost** (ali z nepopolnim stanjem). V tem primeru ima sistem mobilnih agentov zmožnost, da dovoli le prenos kode na drugo lokacijo. Koda lahko sicer vsebuje določene inicializacijske podatke, vendar pri tej selitvi ni vključeno seljenje izvajalnega stanja, zato se po agentovem prihodu njegovo izvajanje ponovno inicializira.

Na drugi strani omogočajo mehanizmi prenos agentove kode po sistemu mobilnih agentov in jo dinamično povežejo z določenim agentom ali pa jo uporabijo kot segment kode za novega agenta.

Ti mehanizmi se delijo glede na smer prenosa, saj lahko agent kodo prejme ali pošlje, način prenosa, ki je določen s tem, kako se kodni zaključek prenese – ali se prenese ali ne, ali se prenese naenkrat ali postopoma. Pomembni lastnosti, ki določata mehanizme prenosa, sta tudi vključenost sinhronizacije – ali se zahteve izvajajo sinhrono ali asinhrono. Slednje pomeni, da se agentove zahteve začasno ne ustavijo, čeprav prejšnja koda še ni izvedena do konca, ter čas, v katerem se koda dejansko izvede.

Na področju mobilnih agentov je varnost eden glavnih razlogov, zaradi katerih se mobilni agenti ne uporabljajo bolj množično. Glavna težava je, da mora imeti agent po prihodu na novo lokacijo dostop do lokalnih virov te lokacije. Toda uporaba teh virov je potencialna nevarnost, ki se lahko pojavi v treh glavnih smereh: s strani agenta do gostitelja, s strani agenta do drugega agenta in s strani gostitelja do agenta.

Možne zlorabe gostitelja s strani agenta so predvsem izbris sistemskih datotek, kraja in nezaželen dostop do informacij, zloraba identitet drugih agentov za dostop do gostitelja ter vohunjenje in spremljanje gostiteljevega delovanja. Gostitelj ima za zaščito na razpolago tri rešitve: digitalni podpis, s katerim agent izkaže istovetnost, izvajanje sumljive kode v bolj zaščitenem in omejenem okolju (črna skrinjica) ter sprotno ocenjevanje in napovedovanje morebitne zlorabe.

Agent je lahko nevaren drugim agentom, saj lahko pridobi občutljive informacije, ki škodijo drugim agentom, ki se izvajajo v istem vsebniku (virtualnem stroju). Rešitev je zahteva po identifikaciji agenta za izvedbo določene operacije.

Gleda na to, da gostitelj nudi izvajalno okolje agentu, ima nad njim popolni nadzor, to pa pomeni, da lahko v primeru zlorabe spremeni agentovo kodo, prepreči in blokira komunikacijo in seljenje agenta, lahko se zamaskira in predstavi kot drugi zaupanja vreden gostitelj, dostopa do zaupnih podatkov, ki so namenjeni drugim agentom.

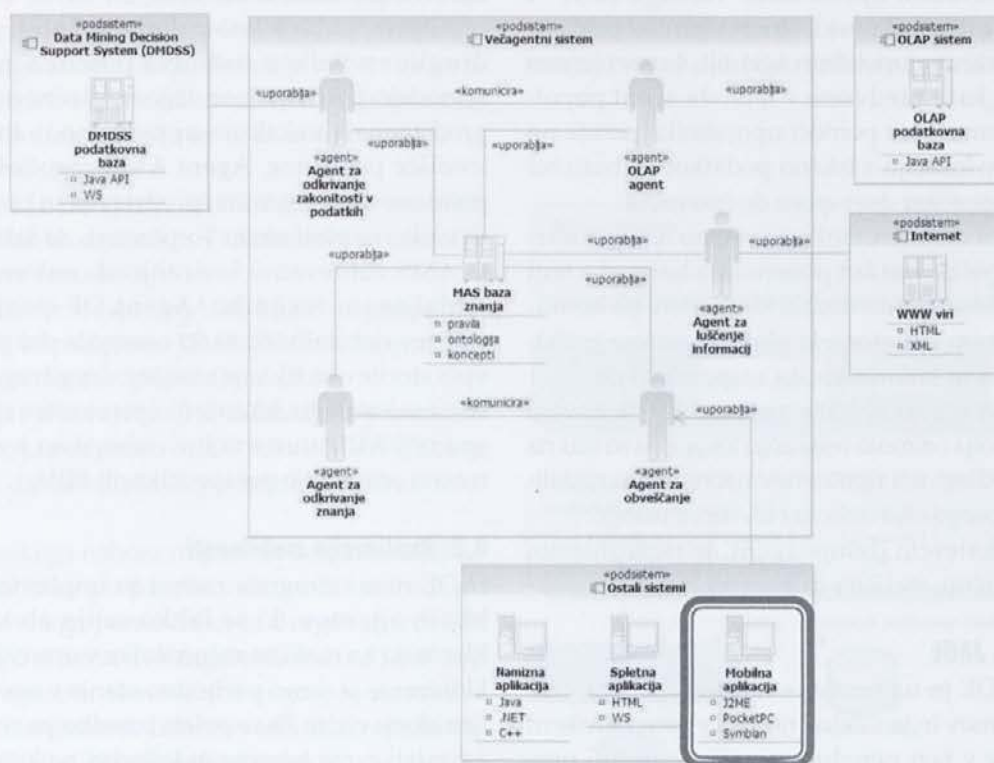
Omejitev gostiteljeve moči nad agenti pomeni predvsem kodiranje funkcije, ki jih gostitelj lahko izvede brez dostopa do njene kode, agentovo sprotno

ocenjevanje svojega stanja in napovedovanje pričakovane spremembe stanja, snemanje agentove poti za kasnejši pregled.

4 PRIMER MOBILNEGA AGENTA ZA POSLOVNO OBVEŠČANJE

Mobilni agent za poslovno obveščanje je v našem primeru namenjen podpori odločanju, kjer je pomembno spremljanje ponudbe novih izdelkov in novosti na svetovnem trgu ter pri domači konkurenci. Je del večagentnega sistema, za svoje delovanje pa izkorišča skupno bazo znanja. Kot je prikazano na shemi večagentnega sistema (slika 7) igra vlogo agenta za obveščanje in uporablja tako podatke iz internega poslovanja podjetja kot podatke, ki jih najde sam ali drugi agenti za luščenje informacij na svetovnem spletu.

Glavni cilj mobilnega agenta je pridobitev informacij o ponudbi podobnih izdelkov, ki jih ciljna organizacija prav tako ponuja in so se pojavili na svetovnem spletu ter jih organizacija še nima v svoji ponudbi. Agent preveri ceno in morebitno ponudbo katerega izmed teh izdelkov pri konkurenčnih domačih podjetjih. Na koncu posreduje pridobljene informacije odgovorni osebi za sprejemanje odločitev s

Slika 7: Arhitektura celotnega večagentnega sistema, katerega del je mobilni agent za poslovno obveščanje

področja ponudbe izdelkov iz sorodnega prodajnega programa.

Pri svoji dejavnosti uporablja zmožnost seljenja na performančno učinkovitejše in glede virov unikatne lokacije ter delovanje na mobilnih in performančno šibkih napravah, kot je npr. dlančnik.

Upravičenost mobilnega agenta se v tem primeru kaže v:

- razbremenitvi brezžičnega ali mobilnega omrežja, ki je drago in počasno, saj agent svoje naloge opravlja v stacionarnem omrežju;
- hitrem dostopanju do virov, ki jih ima samo določena lokacija:
 - velika procesorska moč – lokalno procesiranje, saj agent izvaja svoje naloge lokalno z lokalnimi resursi in ne z oddaljenimi operacijami prek omrežja,
 - dostop, zbiranje in filtriranje podatkov – lokalni dostop do podatkovne baze, agent poišče lokacijo z ustrezno podatkovno bazo in izvede potrebne operacije nad podatki,
 - hiter dostop do interneta prek širokopasovne povezave, saj agent poišče najmanj obremenjeno lokacijo z najhitrejšim dostopom;
- podprti mobilnosti uporabnika.

Avtonomnost kot glavna lastnost agentov pride še posebej do izraza pri mobilnih agentih, v omenjenem primeru pa se kaže predvsem v tem, da agent popolnoma avtonomno, brez pomoči uporabnika potuje po omrežju in išče lokacijo z iskano podatkovno bazo ter lokacijo z najhitrejšim dostopom do interneta.

Ker je agent mobilni, lahko za večino nalog poskrbi sam, zato družbenost kot pomembna lastnost v tem primeru ne pride tako do izraza, kljub temu pa komunicira z vsaj enim agentom, ki skrbi za prikaz grafičnega vmesnika in komunikacijo z uporabnikom.

Reaktivnost agenta se kaže predvsem v njegovem zaznavanju okolja oziroma testiranju lokacij, ki so mu na voljo, in na podlagi teh ugotovitev načrtovanju nadaljnjih akcij za doseg cilja oziroma izvršitve naloge.

Okolje, v katerem deluje agent, je nedostopno, nedeterministično, statično in zvezno.

4.1 Platforma JADE

Platforma JADE je namenjena implementaciji večagentnih sistemov in je v celoti razvita v programskem jeziku Java. Je v fazi nenehnega razvoja, saj jo poskušajo razvijalci v največji meri uskladiti s specifikacijami FIPA [9, 17]. Celoten komunikacijski model FIPA

je v osnovi implementiran v platformi JADE z vsemi svojimi integriranimi komponentami, kot so interakcijski protokol, ovojnica, ACL, vsebinski jeziki, kordinirne sheme in transportni protokol. Platforma je lahko porazdeljena na različnih napravah, ki ne potrebujejo enakega operacijskega sistema, konfiguracija pa se lahko spremlja prek oddaljenega grafičnega vmesnika. Konfiguracija se lahko spreminja celo med delovanjem s selitvijo agentov z ene naprave na drugo oziroma z ene fizične lokacije na drugo.

Vsaka delujoča instanca izvajalnega okolja JADE se imenuje **vsebnik** in lahko vsebuje poljubno število agentov. Množica aktivnih vsebnikov se imenuje **platforma**. Poseben vsebnik – **glavni vsebnik** – mora biti aktiven v vsaki platformi, saj predstavlja upravljalno središče, v katerega se registrirajo vsi drugi vsebniki takoj ob zagonu. Zato je to tudi prvi vsebnik, ki se zažene v platformi, medtem ko so mu vsi drugi vsebniki podrejeni in potrebujejo njegov naslov (gostitelja in številko vrat), na katerega se lahko registrirajo. Vsak agent JADE ima unikatno ime, s katerim se identificira v platformi. S poznavanjem imen drugih agentov lahko transparentno komunicira z njimi ne glede na to, kje se fizično nahajajo oziroma brez poznavanja njihove dejanske lokacije.

Glavni vsebnik ima poleg zmožnosti registriranja drugih vsebnikov tudi dva posebna agenta, ki se samodejno aktivirata ob zagonu glavnega vsebnika in predstavljata nekakšno upravljalno in informacijsko središče platforme. **Agent AMS** zagotavlja unikatno poimenovanje agentov, predstavlja in izvaja avtoriteto v okviru platforme. To pomeni, da lahko od agenta AMS zahtevamo kreiranje ali uničenje agenta v oddaljenem vsebniku. **Agent DF** izvaja imeniško storitev rumenih strani, ki omogoča drugim agentom vpis storitev in iskanje storitev drugih agentov v globalnem katalogu. Iskanje in vpis storitev se izvaja prek sporočil ACL z ustreznim vsebinskim jezikom in ustrezno ontologijo po specifikaciji FIPA.

4.2 Realizacija mobilnosti

JADE nam omogoča razvoj in implementacijo mobilnih agentov, ki se lahko selijo ali kopirajo oz. klonirajo na različne računalnike v omrežju. Selitev ali kloniranje je samo prehodno stanje v agentovem življenjskem ciklu. Za uspešno izvedbo pa se mora agent zavedati svoje lokacije in lokacije, na katero bi se rad preselil. Selitev agenta pomeni pošiljanje agentove kode in stanja skozi mrežni kanal, ki se lahko sproži

kadar koli med agentovim delovanjem, pri tem mora uspešno prestati serializacijski in deserializacijski proces. Najprej se agent ustavi in naredi posnetek, iz katerega se na ciljni lokaciji naredi nov agent, ki čaka na aktivacijo. Nato se original na izvorni lokaciji ustavi, njegovi viri pa sprostijo. Novi agent se prijavi v platformo z identiteto originala, zasede vse potrebne vire in se aktivira. Nekateri agentovi viri se pri tem procesu preselijo z agentom na drugo lokacijo, medtem ko se drugi sprostijo in se na cilju ponovno zasedejo (npr. grafični vmesnik). Kloniranje poteka podobno, le da se original ne uniči, novi agent pa se prijavi s svojo novo identiteto.

Kot posledica razvoja omrežij (GPRS, UMTS, WLAN) in vse močnejših prenosnih naprav, kot so dlančniki in mobilni telefoni, so brezžična in stacionarna omrežja vse bolj povezana in integrirana. Zaradi tega so se pojavile potrebe po porazdeljenih aplikacijah, ki se izvajajo delno v stacionarnem omrežju, delno pa na prenosni napravi. Zaradi specifičnosti in omejenosti prenosnih naprav, je bil v okviru projekta LEAP-IST marca 2005 za platformo JADE razvit dodatek LEAP. V kombinaciji z modificiranim izvajalnim okoljem JADE se predstavlja kot JADE-LEAP. Uporablja se lahko na širokem izboru naprav, od strežnikov pa do mobilnih telefonov, ki podpirajo Java. Za doseg takšne fleksibilnosti je bilo treba izvajalno okolje JADE-LEAP oblikovati v tri različne smeri glede na tri izvajalna okolja Java, ki se uporabljajo na teh napravah:

- **J2SE**, kjer je izvajanje JADE-LEAP na osebnih računalnikih in strežnikih v stacionarnem omrežju ter podprto Java 1.4.x;
- **PJAVA**, kjer je izvajanje JADE-LEAP na prenosnih napravah, ki podpirajo J2ME CDC ali PersonalJava, to je večina današnjih dlančnikov;
- **MIDP**, kjer je izvajanje JADE-LEAP na prenosnih napravah, ki podpirajo MIDP 1.0 ali MIDP 2.0, kar je večina današnjih Java podprtih mobilnih telefonov.

Zaradi širokega nabora naprav in velike raznolikosti med njimi tako po procesorski moči kot tudi po velikosti delovnega pomnilnika in drugih sistemskih virov sta bila uvedena dva zagonska načina [4, 6, 16]:

- **Stand-alone** oz. samostojni zagon je normalni zagon, pri katerem se celoten vsebnik izvaja na napravi/gostitelju, ki je izvedla ta zagon;
- **Split** oz. deljeni zagon je zagon, pri katerem se vsebnik razdeli na uporabniški (lažji del) in zaledni

sistem (težji del vsebnika). Uporabniški del vsebnika se dejansko izvaja na napravi/gostitelju, kjer je bil zagon JADE-LEAP izvajalnega okolja aktiviran, medtem ko se zaledni sistem izvaja na oddaljenem strežniku. Oba dela vsebnika sta skupaj povezana prek trajne povezave.

4.3 Arhitektura in delovanje

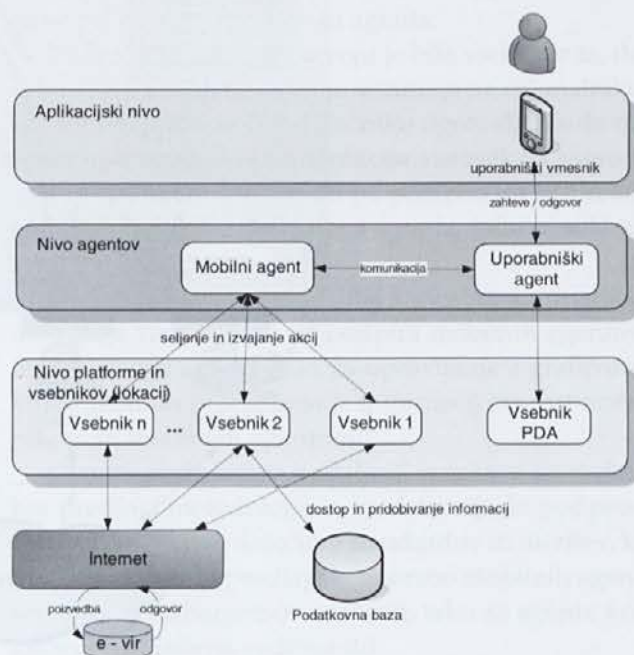
Arhitekturo sistema mobilnega agenta lahko predstavimo kot med seboj povezani aplikacijski nivo, nivo agentov, nivo platforme in vsebnikov ter dostop do različnih virov informacij (slika 8):

• Aplikacijski nivo

Ta nivo predstavlja vmesnik med agenti in uporabnikom, saj vsebuje grafični uporabniški vmesnik, prek katerega uporabnik ukazuje agentom, spremlja njihovo izvajanje in pregleduje rezultate. Glede na to, da je pri večagentnih sistemih najpomembnejše čim bolj inteligentno in avtonomno delovanje s čim manj interakcijami s strani uporabnika ter velikost, ki jo omejuje zaslon dlančnika, je grafični vmesnik sistema mobilnega agenta dokaj preprost. Uporabniku omogoča določitev števila zadetkov za prikaz, zagon mobilnega agenta ter pregledovanje rezultatov.

• Nivo agentov

Osrednji del tega nivoja so agenti, prek katerih se izvajajo vse akcije. Nivo sestavljata statični uporabniški

Slika 8: Arhitektura sistema mobilnega agenta

agent, ki sprejema uporabnikove zahteve in jih izvede prek mobilnega agenta, ter mobilni agent, ki izvede vse potrebne akcije in selitve v druge vsebnike za doseg cilja oziroma pridobitve ustreznih informacij.

▪ Nivo platforme in vsebnikov

Vsebniki predstavljajo posamezne izvajalne lokacije, v katere se lahko mobilni agent seli, deluje in izkorišča njihove vire, v tem primeru dostop do interneta in ustrezne podatkovne baze.

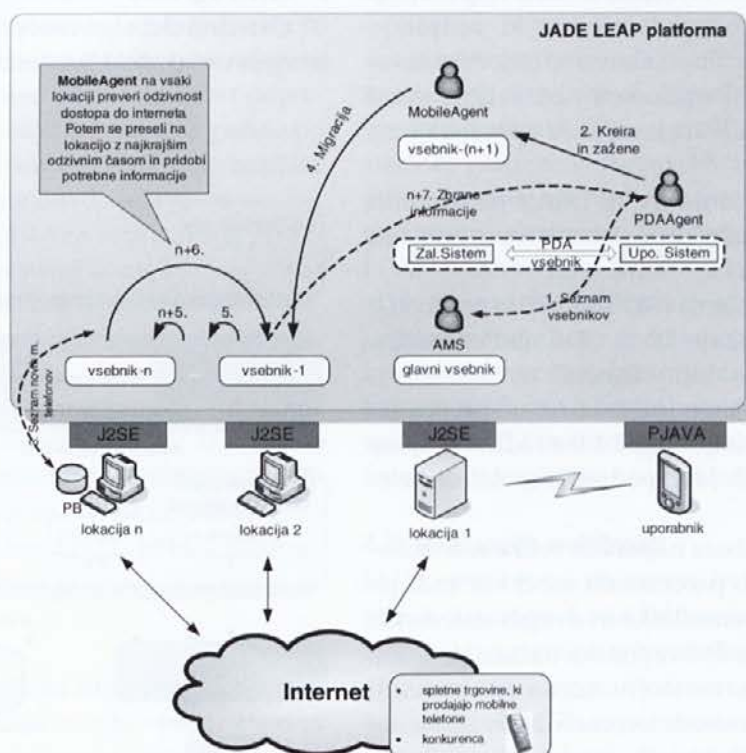
▪ Dostop do različnih virov informacij

Glavna predstavnik sta internet za pregled potrebnih podatkov, povezanih s poslovanjem organizacije (stanje ponudbe, konkurenca ipd.), ter podatkovna baza skupnega večagentnega sistema, ki hrani podatke in statistične preglede o prodaji ter ponudbi izdelkov, s katerimi posluje organizacija. Za ta sistem so zanimivi podatki predvsem izdelki, ki so se pojavili na svetovnem trgu in jih organizacija še nima v svoji ponudbi. Za pridobitev teh informacij skrbi poseben agent v okviru sistema MAS.

Ob predpostavki, da je platforma JADE LEAP aktivna in dosegljiva prek brezžičnega omrežja, se delo-

vanje tega sistema začne z uporabnikovo aktivacijo agenta PDA na dlančniku. Pri tem se ustvari deljeni vsebnik, katerega lažji del oz. uporabniški sistem se nahaja na dlančniku, težji del oz. zaledni sistem pa na računalniku z glavnim vsebnikom. Po aktivaciji in v fazi inicializacije zaprosi agent PDA prek sporočila ACL agenta AMS za seznam vseh dosegljivih vsebnikov (slika 9).

Uporabnik lahko določi maksimalno število novih izdelkov, ki naj jih agent poišče in prikaže. Agent PDA kreira nov samostojen vsebnik z mobilnim agentom, ki mu prek parametrov posreduje vse potrebne informacije. Mobilni agent se nato poda na pot, pri čemer se seli z lokacije na lokacijo s seznama in pri tem preverja odzivnost ter dostop do interneta. Hkrati preverja tudi prisotnost ustrezne podatkovne baze in dostop do nje. Če jo najde, prebere potrebne podatke (poslovna poročila, opozorila ipd.) in je na nadaljnjih lokacijah ne išče več. Po uspešnem testiranju vseh lokacij se mobilni agent preseli na lokacijo z najkrajšim odzivnim časom. Tam pridobi za vsak izdelek s seznama opis, tehnične lastnosti in ceno ter preveri morebitno ponudbo pri

Slika 9: Delovanje sistema mobilnega agenta

domači konkurenci. Po pridobitvi iskanih podatkov pripravi končno poročilo in ga pošlje agentu PDA, sam pa se ugasne (slika 10).

Razredni diagram prikazuje statično strukturo mobilnega agenta. Glavni razred predstavlja razred *MobiledAgent* in skrbi za koordinacijo, komuniciranje ter izvajanje akcij (slika 11).

Uporabnik lahko v glavnem polju pregleduje končno poročilo, ki mu ga po prejemu prikaže agent PDA (slika 12).

Razviti mobilni agent je pomemben element v večagentnem sistemu, v katerem deluje in opravlja vlogo

agenta za obveščanje. Njegov glavni cilj je pravočasno obveščanje uporabnikov, ki niso vedno dosegljivi na standarden način – elektronska pošta, aplikacije, nameščene na delovnih postajah, spletni portali itd. Poudarek pri razvoju ni bil grafični vmesnik, marveč učinkovitost mobilnega agenta pri iskanju informacij po lokalnih virih in svetovnem spletu.

5 SKLEP

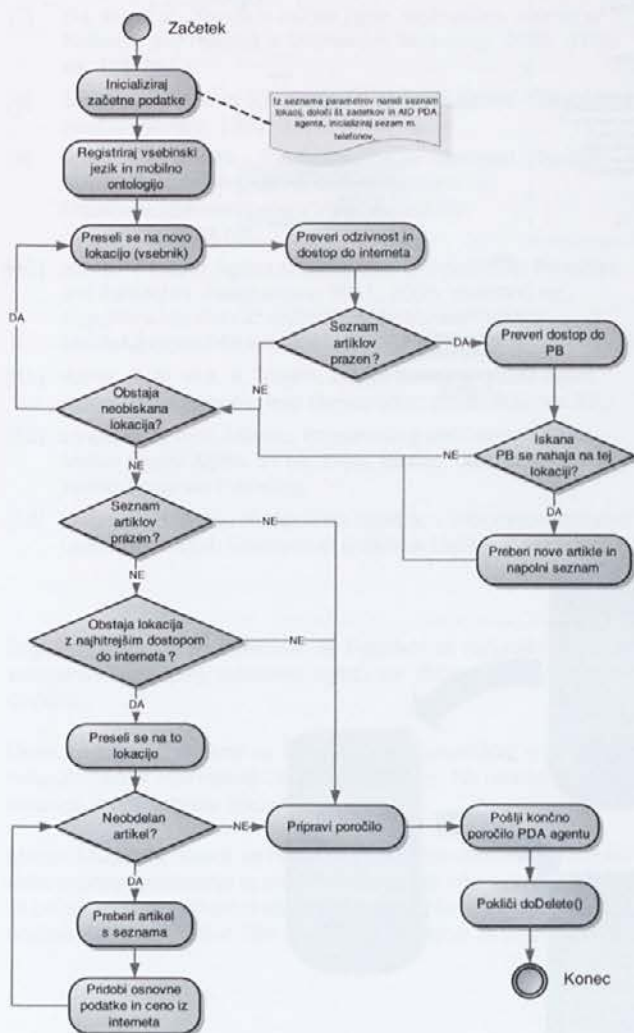
Večagentni sistemi in še posebno mobilni agenti so razvijajoče se področje razvoja programske opreme in nekakšna evolucija objektne pristopa, ki je še vedno v stopnji razvoja in sprejemanja standardov, njejeva uporaba pa predvsem stvar raziskovalnih krogov. Seveda je bil z ustanovitvijo osrednje organizacije FIPA, ki bdi nad razvojem področja večagentnih sistemov in sprejema standarde, narejen velik korak naprej. Z uspešno implementacijo teh standardov (komunikacija med agenti, upravljanje z agenti, ontologije itd.) je postala platforma JADE zelo zanimivo in uporabno orodje za implementacijo večagentnih sistemov in mobilnih agentov. Dodatek LEAP je vsoto uporabnost razširil še na področje mobilnih naprav, ki so procesorsko in pomnilniško šibkejšje.

Predvsem omenjene lastnosti ter zelo dobra podpora razvijalcev platforme in ostalih uporabnikov, ki jo nudijo preko spletnih strani in spletnih forumov, so bili ključni dejavniki za izbor platforme JADE kot osnove pri razvoju mobilnega agenta.

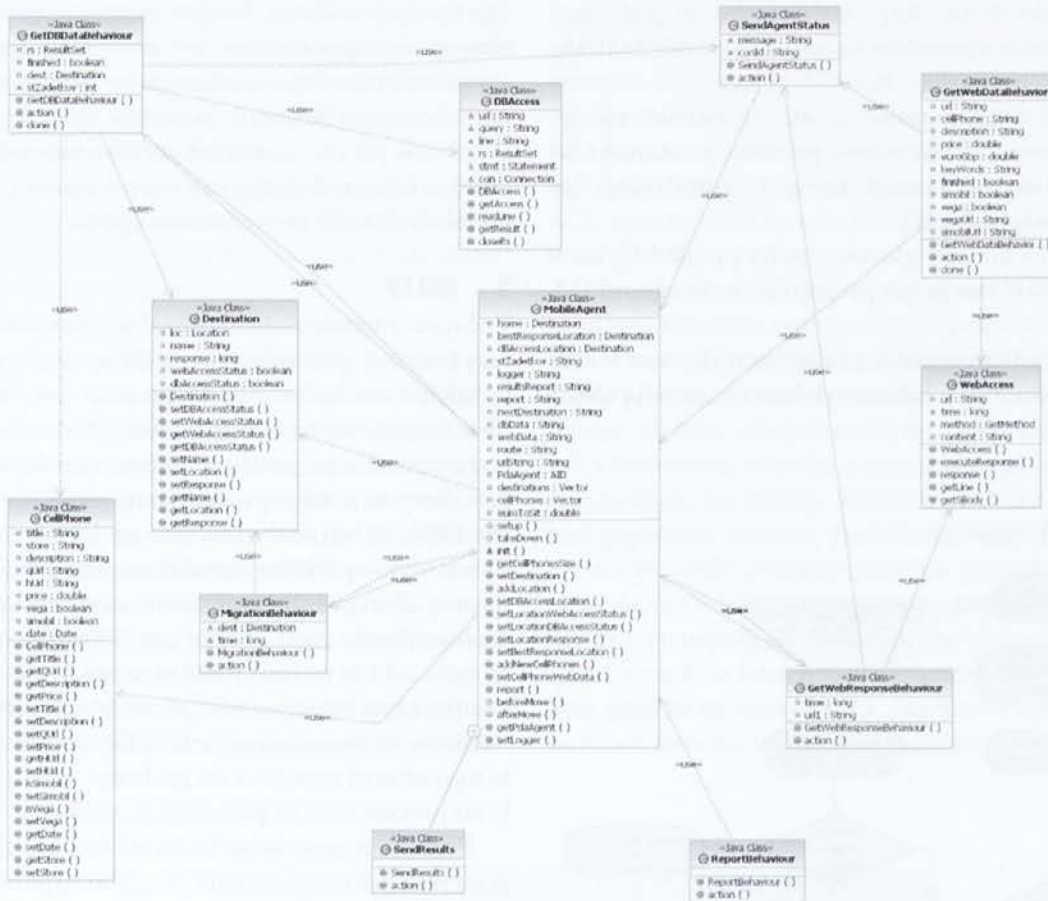
Največja težava pri razvoju je bila vsekakor ta, da je bilo pri prehodu iz stopnje testiranja na računalniku na stopnjo testiranja na dlančniku ugotovljeno, da na njem ni mogoča implementacija vsebnika s samostojnim načinom zagona. To pa pomeni, da je direktna implementacija mobilnega agenta, ki bi se selil in vrnil z rezultati nemogoča.

Potrebna je bila sprememba koncepta in uporaba deljenega vsebnika, ki ne podpira mobilnih agentov ter vmesnega agenta PDA za upravljanje z grafičnim vmesnikom in posredovanje informacij med uporabnikom in mobilnim agentom.

Glavne možnosti za nadaljnje raziskave so vsekakor predlogi metodologij in modeliranja, ki podpirajo mobilne agente, določitev standardov in meritev, ki bi opravičevale in predlagale uporabo mobilnih agentov, razvoj mehanizmov varnosti, tako za agente kot lokacije, oddaljena vedenja itd.

Slika 10: Diagram poteka mobilnega agenta

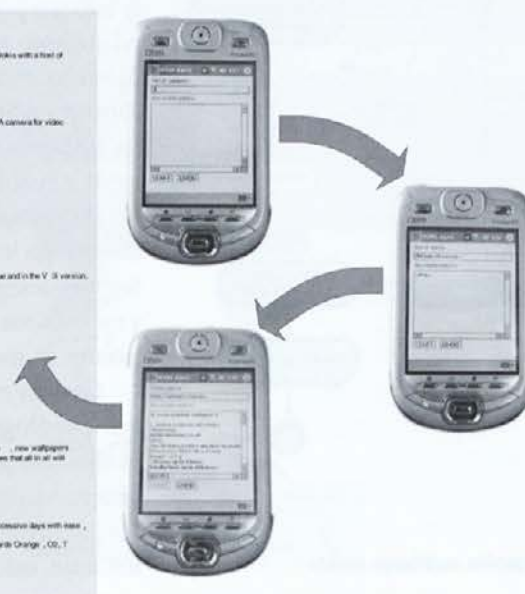

Slika 11: Razredni diagram mobilnega agenta

1. NOKIA 6290 (01.08.2006)
 THORONIA
 WWW.PHONEX.COM
 OPS:
 The NOKIA 6290 is the first 3G enabled slider handset by Nokia with a host of useful features, and is now available to buy (SM Free)
 Dimensions: 100 x 46 x 21 mm
 Weight: 110 g
 Talktime: up to 4 hours
 Standby time: up to 250 hours
 Display: TFT, 262k colour, 30 x 46 pixels
 Back 2-megapixel camera and camera flash and front side VGA camera for video calling
 High speed connections with 3G and EDGE
 Music player with stereo audio
 Bluetooth Compatible
 Expansion slot for storage using MicroSD card
 UATS: GSM 900 / GSM 900 / GSM 1900 / GSM 1900
 CEN: 1900, 26.97 / 209.96 EURO
 KONJURENKA
 Smeril: ne
 Vaga: ne

2. MOTOROLA V3 (11.04.2006)
 THORONIA
 WWW.PHONEX.COM
 OPS:
 The Motorola RAZR V3 is available in silver, black, Pink, Blue and the V 3 version.
 Weight: 100g
 Talktime Up to 400 minutes
 Standby time: Up to 250 hours
 1.2 megapixel digital camera with 3x digital zoom
 Video capture and full screen view mode
 HD compatible Bluetooth™ memory card
 Innovative technology
 Quad-band GSM: 900 / 900 / 1800 / 1800
 CEN: 31.98 / 38.97 / 214.41 EURO
 KONJURENKA
 Smeril: ne
 Vaga: ne

3. NOKIA 3652 (01.08.2006)
 THORONIA
 WWW.PHONEX.COM
 OPS:
 The Nokia 3652 now with new enhanced multi for added style... new wallpaper for a sharp vibrant colour screen... and polyphonic ringtones that all in all will bring you sound and colour to your communication needs.
 Dimensions: 80 mm x 48 mm x 22.9 mm, 77 g
 Weight: 96 g
 Talktime: up to 3 hours 30 min
 Standby time: up to 100 hours
 Display: 4000 colour, 128 x 128 pixel high resolution
 Enhanced camera... view from and from below... view continuous days with time... screen as required camera shot
 Quad-band GSM: 900 / GSM 1800 (works with all UK GSM cards Orange, O2, T-Mobile, Virgin and Vodafone)
 CEN: 1800 / 21.97 / 19.76 EURO
 KONJURENKA
 Smeril: ne
 Vaga: ne

Slika 12: Primer enostavnega grafičnega vmesnika

6 LITERATURA

- [1] Aderounmu, G. A., Performance comparison of remote procedure calling and mobile agent approach to control and data transfer in distributed computing environment. *Journal of Network and Computer Applications*, 2004, 27(2): str. 113–129.
- [2] Anumba, C.J., et al., Negotiation within a multi-agent system for the collaborative design of light industrial buildings. *Advances in Engineering Software*, 2003, 34(7): str. 389–401.
- [3] Bates, J., The Role of Emotion in Believable Agents. *Communications of the Acm*, 1994, 37(7): str. 122–125.
- [4] Bellifemine, F., G. Caire, in T. Trucco. JADE Programmer's guide. Posodobljeno 21.8.2006; dostopno na: <http://jade.tilab.com/doc/programmersguide.pdf>.
- [5] Bredin, J., et al., Computational markets to regulate mobile-agent systems. *Autonomous Agents and Multi-Agent Systems*, 2003, 6(3): str. 235–263.
- [6] Caire, G. in F. Pieri. LEAP User guide. Posodobljeno 20. 1. 2006; dostopno na: <http://jade.tilab.com/doc/LEAPUserGuide.pdf>.
- [7] Eid, M., et al., Trends in mobile agent applications. *Journal of Research and Practice in Information Technology*, 2005, 37(4): str. 323–351.
- [8] Genesereth, M.R. in S.P. Ketchpel, Software Agents. *Communications of the Acm*, 1994, 37(7): str. 48–&.
- [9] Greenwood, D. FIPA – The Foundation for Intelligent, Physical Agents. Posodobljeno 10. 5. 2004; dostopno na: http://jade.tilab.com/papers/JADETutorialIEEE/JADETutorial_FIPA.pdf.
- [10] Jones, K. Mobile Agents in Distributed Environments: Principles and Paradigms. Posodobljeno 20. 1. 2005; dostopno na: <http://www.cse.dmu.ac.uk/čkij/Research/presentations/MobileAgentsP&P/MobileAgentsP&P.pdf>.
- [11] Karnik, N. M. in A. R. Tripathi, Design issues in mobile-agent programming systems. *Ieee Concurrency*, 1998, 6(3): str. 52.
- [12] Lange, D. B. in O. Mitsuru, Programming and Deploying Java Mobile Agents Aglets. 1st ed. 1998, Boston, USA: Addison-Wesley Longman Publishing.
- [13] Lavbič, D., Uporaba inteligentnih agentov, v *Information Systems Laboratory*. 2004, University of Ljubljana: Ljubljana, Slovenia.
- [14] Lavbič, D., R. Rupnik, in M. Krisper. Poslovna pravila v večagentnih sistemih. v zborniku *ž8. mednarodna multikonferenca Informacijska družba IS 2005'*. 2005. Ljubljana, Slovenia.
- [15] Magedanz, T. in A. Karmouch, Mobile software agents for telecommunication applications. *Computer Communications*, 2000, 23(8): str. 705–707.
- [16] Moreno, A., A. Valls, in A. Viejo. Using JADE-LEAP to implement agents in mobile devices. Posodobljeno 2005; dostopno na: <http://jade.tilab.com/papers/EXP/02Moreno.pdf>.
- [17] Nikraz, M., G. Caire, in P. A. Bahri, A methodology for the development of multi-agent systems using the JADE platform. *Computer Systems Science and Engineering*, 2006, 21(2): str. 99–116.
- [18] Nwana, H. S., Software agents: An overview. *Knowledge Engineering Review*, 1996, 11(3): str. 205–244.
- [19] Papaioannou, T. in J. Edwards, Building agile systems with mobile code. *Autonomous Agents and Multi-Agent Systems*, 2001, 4(4): str. 293–310.
- [20] Russell, S. J. in P. Norvig, Artificial Intelligence: Modern Approach. 2nd ed. 2002, New York, USA: Prentice Hall.
- [21] Saleh, K. in C. El-Morr, M-UML: an extension to UML for the modeling of mobile agent-based software systems. *Information and Software Technology*, 2004, 46(4): str. 219–227.
- [22] Shoham, Y., Agent-Oriented Programming. *Artificial Intelligence*, 1993, 60(1): str. 51–92.
- [23] White, J. E., Mobile agents, v *Software agents*. 1997, MIT Press: Cambridge, USA.
- [24] Wooldridge, M., An Introduction to MultiAgent Systems. 2002, Chichester, England: John Wiley & Sons.
- [25] Wooldridge, M. in N.R. Jennings, Intelligent Agents – Theory and Practice. *Knowledge Engineering Review*, 1995, 10(2): str. 115–152.
- [26] Xu, H. P., Z. G. Zhang in S. M. Shatz, A security based model for mobile agent software systems. *International Journal of Software Engineering and Knowledge Engineering*, 2005, 15(4): str. 719–746.
- [27] Zerfiridis, K. G. in H. D. Karatza, Brute force web search for wireless devices using mobile agents. *Journal of Systems and Software*, 2004, 69(1-2): str. 195–206.

Bogdan Kronovšek je diplomiral na Fakulteti za računalništvo in informatiko Univerze v Ljubljani. Na raziskovalnem področju se ukvarja z večagentnimi sistemi, mobilnimi agenti ter implementacijo agentnih sistemov na prenosnih in šibkejših napravah, kot so mobilni telefoni in dlančniki.

Dejan Lavbič je diplomiral na Fakulteti za računalništvo in informatiko Univerze v Ljubljani. Zaposlen je kot mladi raziskovalec na Fakulteti za računalništvo in informatiko Univerze v Ljubljani. Na raziskovalnem področju se ukvarja z inteligentnimi sistemi, večagentnimi sistemi, uporabo ontologij in odkrivanjem zakonitosti v podatkih.

Marjan Krisper je docent na Fakulteti za računalništvo in informatiko Univerze v Ljubljani. Vodi številne projekte razvoja informacijskih sistemov, elektronskega poslovanja in metodologij razvoja informacijskih sistemov v največjih sistemih v gospodarstvu, državni upravi in javnem sektorju. Je ustanovni član mednarodnega združenja za informacijske sisteme AIS (Association of Information systems), član izvršnega odbora Slovenskega društva INFORMATIKA in član Slovenskega društva za umetno inteligenco.